

Ю. О. Романченко, кандидат економічних наук,
доцент кафедри організації обліку та аудиту
Полтавської державної аграрної академії

ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАПОБІГАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ

Визначено економічну сутність легалізації (відмивання) злочинних доходів та фінансового моніторингу як інструменту протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Висвітлено склад фінансових операцій, які підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу. Проаналізовано динаміку інформування щодо фінансових операцій з ознаками злочинної діяльності.

Ключові слова: відмивання; легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом; фінансовий моніторинг; фінансові операції; Служба державного фінансового моніторингу України.

The article is dedicated to the economic essence of legalization (laundering) of income from crime and financial monitoring as a tool for combating of money laundering. The author analyzes the degree of corruption in the country as a reason for legalization (laundering) of income from crime. Is the article the necessity of division of money laundering into three stages: initial, distribution, integration. The research deals the financial transactions subject to financial monitoring. The author established that signs of financial transactions for compulsory financial monitoring. Here also analysed the dynamics informing about financial transactions with signs of criminal activity.

Key words: laundering; legalization of incomes from crime; financial monitoring; financial transactions; State Financial Monitoring Service of Ukraine.

Постановка проблеми. Питання контролю фінансових потоків, протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом (запобігання податковим злочинам), – гостра проблема сучасного світу. Останніми роками спостерігається швидкий розвиток методів відмивання грошей і фінансування тероризму у відповідь на прийняті державами контрзаходи. Загроза для фінансової системи з боку відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, залишається актуальною. Нині вкрай необхідно виробити стратегію оперативної та ефективної протидії випадкам неналежного використання фінансової системи держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, висвітлюється в працях учених і практиків Державної аудиторської служби, серед них можна назвати таких як К. Возняковська [1], О. Жабинець [2], І. Назаренко [3], О. Куришко та ін. Багато уваги приділяється дослідженню схем щодо легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, проблемам проведення внутрішнього фінансового моніторингу.

© Ю. О. Романченко, 2017

Проте залишається проблемним для вітчизняної фінансової безпеки питання значного обсягу готівкового обороту, результатом якого є приховування доходів з метою ухиляння від сплати податків і платежів до бюджету тощо.

Мета статті – визначення сутності легалізації (відмивання) злочинних доходів та фінансового моніторингу як інструменту протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом; висвітлення змісту фінансових операцій, які підлягають обов’язковому фінансовому моніторингу, аналіз динаміки інформування щодо фінансових операцій.

Виклад основного матеріалу. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, – це “будь-які дії, пов’язані із учиненням фінансової операції чи правочину з активами, одержаними внаслідок учинення злочину, а також учиненням дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких активів чи володіння ними, прав на такі активи, джерел їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуттям, володінням або використанням активів, одержаних внаслідок вчинення злочину” [4].

Однією з причин легалізації (відмивання) грошей та відпливу капіталу з України є надзвичайно високий ступінь корупції. За даними Міжнародної антикорупційної організації “Transparency International”, жодна країна не наближається до ідеальної оцінки. Україна посіла 131-ше місце серед 176 країн світу за індексом сприйняття корупції. Громадяни країн, що мають найвищий індекс сприйняття корупції, щодня стикаються з відчутним її впливом (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка індексу сприйняття корупції у світі, 2012–2016 рр.

Місце в рейтингу	Країна	Індекс сприйняття корупції, балів				
		2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
1	Данія	90	91	92	91	90
1	Нова Зеландія	90	91	91	88	90
4	Швеція	88	89	87	89	88
10	Німеччина	79	78	79	81	81
29	Польща	58	60	61	62	62
44	Грузія	52	49	52	52	57
75	Туреччина	49	50	45	42	41
123	Азербайджан	27	28	29	29	30
131	Росія	28	28	27	29	29
131	Україна	26	25	26	27	29
175	Південний Судан	x	14	15	15	11
176	Сомалі	8	8	8	8	10

Джерело: [6].

Результати дослідження підтверджують зв’язок між корупцією і нерівністю, які живлять одна одну, створюючи безвихідь між корупцією, нерівним розподілом влади в суспільстві й нерівним розподілом багатства.

Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, може здійснюватися безпосередньо особами, які володіють такими коштами, або з використанням послуг так званих конвертаційних центрів – злочинних угруповань, напрямом діяльності яких є розробка схем відмивання коштів та здійснення такої діяльності [5].

Основна мета легалізації злочинних доходів – перетворення готівкових коштів на безготівкову форму, надаючи їм вигляду отриманих із законних джерел. Оскільки саме готівкою відбуваються розрахунки за незаконні операції, споконвіку такими операціями були: торгівля зброєю, проституція, обіг наркотиків, корупція тощо. Як правило, для надання операціям законного вигляду, під час легалізації доходів виплачуються податки згідно з законодавством тієї країни, в якій проходять вищезазначені операції. Завдяки податкам, що сплачувались зі злочинних доходів, деякі країни (наприклад, Швейцарія, Монако та Кіпр), надаючи свободу таким розрахункам, збільшували рівень розвитку своєї економіки в декілька разів [7].

Сучасні витончені методи відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, передбачають участь численних фінансових і нефінансових організацій різних типів, а також використання великої кількості різноманітних інструментів.

Так, на початковому етапі відмивання грошей той, хто їх відмиває, впроваджує свої незаконні прибутки у фінансову систему. Це можна зробити так: спочатку великі суми готівки розбиваються на менш помітні дрібні частини, які потім переказуються безпосередньо на банківський рахунок або на них придбаваються партії цінних паперів (чеків, грошових доручень), за якими отримуються гроші, що в подальшому відправляються на банківські рахунки, розміщені вже в інших банках.

Наступний етап відмивання злочинних доходів – “розподільчий” – починається після того, як гроші успішно впроваджені у фінансову систему. На цьому етапі той, хто відмиває гроші, проводить ряд операцій з їх перетворення і переміщення з метою дистанціюватися від джерела прибутку. Гроші можуть бути перетворені шляхом придбання або продажу різних активів (рухомого і нерухомого майна, цінних паперів, предметів розкоші тощо); або особа, яка їх відмиває, може просто переказувати гроші з одного рахунка на інший в різних банках у всьому світі.

Після того, як нелегальні гроші успішно проходять перші два етапи “відмивання”, починається третій етап – “інтеграція”, в ході якої відмиті гроші знову набувають законного статусу. Вони можуть інвестуватися в нерухомість, коштовності або комерційні підприємства.

Протидія легалізації злочинних доходів є важливою складовою частиною боротьби з організованою злочинністю, початок якої в Україні було покладено Законом України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення” від 14.10.2014 р. № 1702-VII [4].

Вищезазначений Закон розкриває питання захисту прав і законних інтересів громадян, суспільства та держави, забезпечення національної безпеки шляхом визначення правового механізму протидії легалізації (відмиванню) злочинних доходів, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також формування загальнодержавної багатоджерельної аналітичної бази даних для надання правоохоронним органам України та іноземних держав

можливості виявляти, перевіряти і розслідувати злочини, пов'язані з відмиванням коштів та іншими незаконними фінансовими операціями.

Спеціально уповноваженим органом, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення, є Державна служба фінансового моніторингу України.

Відповідно до чинного законодавства державний фінансовий моніторинг – це сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами державного фінансового моніторингу і спрямовуються на виконання вимог законодавства у зазначеній сфері [4].

Механізм ведення Державною службою фінансового моніторингу обліку суб'єктів первинного фінансового моніторингу (їх відокремлених підрозділів), які, відповідно до ст. 6 вказаного Закону України [4], подали інформацію для взяття їх на облік, регулюється відповідним документом [8], ухваленим Кабінетом Міністрів України у 2015 р.

Наказом Державної служби аудиту від 14.09.2016 р. № 82 затверджено Методичні рекомендації з питань інформування про виявлені Державною аудиторською службою та її міжрегіональними територіальними органами фінансові операції, які підлягають фінансовому моніторингу [9].

Найактивніші в системі звітування в розрізі суб'єктів первинного фінансового моніторингу України – банки. Вони надсилають основну частину повідомлень про операції, що підлягають фінансовому моніторингу (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка отримання Державною службою фінансового моніторингу повідомлень про фінансові операції, 2014–2016 рр.

Квартал звітного року	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Відхилення (+/-) 2016 р. до 2014 р, %
I	237 171	681 055	1 269 104	в 5,4 р. б.
II	271 118	966 271	1 482 894	в 6,3 р. б.
III	341 099	1 226 159	1 714 143	в 7,2 р. б.
IV	446 491	1 516 801	1 917 006	в 8,1 р. б.

Джерело: [10].

Зауважимо, що протягом I кварталу 2016 р. кількість отриманих Державною службою фінансового моніторингу повідомлень про фінансові операції збільшилась у 5,4 раза порівняно з аналогічним періодом 2014 р. Відповідно, протягом IV кварталу 2016 р. кількість отриманих повідомлень про фінансові операції збільшилась у 8,1 раза порівняно з аналогічним періодом 2014 р.

Фінансова операція підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу, якщо сума, на яку вона проводиться, дорівнює чи перевищує 150 тис. грн (для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї або займаються наданням можливості доступу до азартних ігор у казино, будь-яких інших азартних ігор, у тому числі електронного (віртуального) казино, – 30 тис. грн) або в іноземній валюті, банківських

металах, інших активах, еквівалентну 150 тис. грн (для суб'єктів господарювання, які проводять азартні ігри тощо, – 30 тис. грн) та має одну або більше таких ознак:

1) переказ грошових коштів на анонімний (номерний) рахунок за кордон і надходження грошових коштів з анонімного (номерного) рахунка з-за кордону, а також переказ коштів на рахунок, відкритий у фінансовій установі в країні, що зарахована Кабінетом Міністрів України до переліку офшорних зон;

2) купівля-продаж чеків, дорожніх чеків або інших подібних платіжних засобів за готівку;

3) зарахування або переказ коштів, надання або отримання кредиту (позики), проведення інших фінансових операцій у разі, якщо хоча б одна зі сторін – учасників фінансової операції є фізичною або юридичною особою, що має відповідну реєстрацію, місце проживання чи місцезнаходження в країні (на території), що не виконує чи неналежним чином виконує рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, що здійснюють діяльність у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму, або однією зі сторін є особа, яка має рахунок у банку, зареєстрованому у вищезазначеній країні (території). Перелік таких країн (територій) визначається відповідно до порядку, встановленого Кабінетом Міністрів України, на основі висновків міжнародних, міжурядових організацій, діяльність яких спрямована на протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, і підлягає опублікуванню;

4) зарахування на рахунок коштів у готівковій формі з їх подальшим переказом того ж або наступного операційного дня іншій особі;

5) зарахування коштів на поточний рахунок юридичної або фізичної особи – підприємця чи списання коштів з поточного рахунка юридичної або фізичної особи – підприємця, період діяльності якої не перевищує трьох місяців з дня реєстрації, або зарахування коштів на поточний рахунок чи списання готівки з поточного рахунка юридичної або фізичної особи – підприємця у разі, якщо операції на зазначеному рахунку не здійснювалися з дня його відкриття;

б) переказ особою коштів за кордон за відсутності зовнішньоекономічного договору (контракту);

7) обмін банкнот, особливо іноземної валюти, на банкноти іншого номіналу;

8) проведення фінансових операцій із цінними паперами на пред'явника, недепонованими в депозитарних установах;

9) проведення фінансових операцій з векселями з бланковим індосаментом або індосаментом на пред'явника;

10) здійснення розрахунку за фінансовою операцією у готівковій формі;

11) проведення фінансових операцій за правочинами, форма розрахунків за якими не визначена;

12) одержання (сплата, переказ) страхового (перестрахового) платежу (страхового внеску, страхової премії);

13) проведення страхової виплати або страхового відшкодування;

14) виплата (передача) особі виграшу в лотерею, придбання фішок, жетонів, внесення в інший спосіб плати за право участі в азартній грі, виплата (передача) виграшу суб'єктом господарювання, який проводить азартні ігри;

15) здійснення розрахунків за зовнішньоекономічним контрактом, що не передбачає фактичного постачання на митну територію України товарів, робіт і послуг;

16) надання кредитних коштів особі, яка є членом небанківської кредитної установи, в один і той самий день декілька разів за умови, що загальна сума фінансових операцій дорівнює чи перевищує суму, визначену частиною першою цієї статті;

17) фінансові операції осіб, щодо яких встановлено високий ризик.

Суб'єкти первинного фінансового моніторингу:

– здійснюють фінансовий моніторинг та інформують Державну службу фінансового моніторингу про фінансові операції в разі, якщо в суб'єкта первинного фінансового моніторингу виникають підстави вважати, що фінансова операція проводиться з метою легалізації (відмивання) доходів або фінансування тероризму;

– у разі підозри можуть застосовувати право щодо відмови у забезпеченні проведення фінансової операції;

– зупиняють проведення фінансової операції, якщо її учасником або вигододержувачем за нею є особа, яку включено до переліку осіб, пов'язаних зі здійсненням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції, і в той самий день повідомляють про це Державній службі фінансового моніторингу та правоохоронним органам;

– вживають інших заходів відповідно до чинного законодавства і своїх внутрішніх документів.

Важливим інструментом фінансового моніторингу в контексті боротьби з тіньовим сектором економіки є механізм дослідження підозрілих трансакцій та подальшого звітування про них. Науковцями [11] визначено вимогу, яка встановлює механізм дослідження підозрілих трансакцій: фінансові установи мають звертати особливу увагу на всі складні, незвично великі трансакції та всі незвичайні види трансакцій, які не мають явних економічних або очевидних правомірних цілей. Підгрунтя і цілі таких трансакцій мають бути досліджені якомога скоріше, встановлені дані – зафіксовані письмово та бути доступними, щоб допомогти компетентним органам влади й аудиторам.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Фінансовий моніторинг дозволяє контролювати грошові потоки фізичних і юридичних осіб. Він здійснюється з метою протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. Перешкодою в цьому процесі вважаємо невключення до компетенції органів фінансового моніторингу перевірки дотримання податкового законодавства та виявлення несплачених податків. Для мінімізації ризиків фінансових операцій в Україні обмежено готівкові розрахунки. Проте вважаємо за доцільне посилити контроль операцій купівлі-продажу в мережі Internet (наприклад, торгівля в соціальних мережах особами, що не мають державної реєстрації підприємництва та здійснюють тим самим незаконну діяльність, ухиляючись від сплати податків). Для розв'язання даної проблеми необхідно також на рівні держави контролювати джерела доходів громадян у разі придбання ними квартир, автомобілів тощо. Адже відомо, що громадянин, який отримує 3000 доларів США на рік, з яких значна частка йде на сплату комунальних платежів, не може дозволити собі маєтки та статусні нові авто.

Список використаних джерел:

1. Возняковська К. А. Фінансовий моніторинг як інструмент протидії легалізації (відмивання) злочинних доходів / К. А. Возняковська // Вісник Чернівецького факультету Національного університету “Одеська юридична академія”. – 2012. – Вип. 1. – С. 79–90.
2. Жабинець О. Й. Особливості здійснення в Україні фінансового моніторингу легалізації отриманих злочинним шляхом доходів / О. Й. Жабинець // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.4. – С. 282–289.
3. Назаренко І. Держаудитслужба на варті запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом / І. Назаренко // Фінансовий контроль. – 2017. – № 1 (132). – С. 8–12.
4. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового зниження [Електронний ресурс] : Закон України від 14.10.2014 р. № 1702-VII. – Режим доступу : <http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>
5. Колдовський М. В. Фінансовий моніторинг комерційного банку в сучасних умовах глобалізації / М. В. Колдовський // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник тез доповідей IX Всеукраїнської науково-практичної конференції (9–10 листопада 2006 р.). – Суми, 2006. – С. 179–180.
6. Corruption Perceptions Index 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.transparency.org>
7. Колдовський М. В. Український феномен процесу відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом [Електронний ресурс] / Колдовський М. В. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2023>
8. Порядок ведення Державною службою фінансового моніторингу обліку суб'єктів первинного фінансового моніторингу : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.07.2015 р. № 552 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon0.rada.gov.ua/laws/show/552-2015-%D0%BF#n91>
9. Методичні рекомендації з питань інформування про виявлені Державною аудиторською службою та її міжрегіональними територіальними органами фінансові операції, які підлягають фінансовому моніторингу [Електронний ресурс] : наказ Державної служби аудиту від 14.09.2016 р. № 82 / Державна служба фінансового моніторингу України. – Режим доступу : <http://www.sdfm.gov.ua>
10. Статистичні дані щодо отриманих Держфінмоніторингом повідомлень про фінансові операції [Електронний ресурс] / Державна служба фінансового моніторингу України. – Режим доступу : <http://www.sdfm.gov.ua>
11. Юринець В. Особливості функціонування тіньової економіки в Україні / В. Юринець, С. Лондар // Економічний часопис. – 2015. – № 11. – С. 42–45.